

KAPITOLA ŠESTÁ

MEZI SÁZAVOU A VLTAVOU

Obraz v úvodu: Vltava, převoz prázdné lodice se „stěžněm“, přes který vedlo lano k potahu na stezce kolem Vltavy. Muselo být ve vzduchu, aby se nezachytávalo o kameny nebo vyčnívající skaliska.

Foto vlevo: Sázava, na pozadí vrch Medník. Všechny fotografie v této kapitole jsou z Fotoarchivu Blanky a Honzy Reichardtových.

NÁDHERA PŘÍRODY A ŽEBRAJÍCÍ DĚTI NA BŘEZÍCH ŘEKY

Na chudých pastvinách podél Vltavy se páslo vždy pár krav.

VLTAV. PROUDY, ROČNÍK II., Č. 1/15. 11. 1922

PROJEV PRESIDENTA MASARYKA PO PROJÍŽDCE POVLTAVÍM
10. ČERVNA 1920, CITACE:

„Od rána měl jsem dojem, že projíždím krajem, kde je mrtvo. **Jest na naši práci, aby tam bylo živo.**“

Žilo se zřejmě všelijak, ještě horší než hlad byly nemoci a války. V kraji nebylo lépe ani s nástupem průmyslu a hospodářského rozvoje ve městech a úrodnějších částech země ke konci 19. století. **Jan Čáka** ve **Zmizelé Vltavě**

vě cituje z reprezentační Ottovy publikace Čechy z roku 1882 o středním Povltaví: *V celé zemi není snad pustšího a smutnějšího koutku nad tento... Naproti pod skalou rozkládá se několik bídých chat, z nichž vyběhnou poutníku naproti nuzně oděné děti a pronásledují jej, dokud dárku nedostaly.*

Ještě v roce 1903 v časopisu **Obzor národohospodářský** se píše: *...na březích klečí vyhublé děti, dospělí lidé brodí se řekou nebo plaví se ve člunu za vhozeným krajícem chleba nebo rohlíkem. A vy věříte, že to není lenost, ale trpká bída, která pudí tyto spolupříslušníky našeho národa k honbě za krejcarem... a naplnění jste politováním a trpkostí nad tím, co je možno v srdci království, několik hodin nad Prahou spatřit.*

Shánění obživy vedlo někdy až ke kuriozitám, jako bylo například lapání jepic. Když na vrcholku léta docházelo k jepičímu svatebnímu rojení, zažehovali lidé ohně a z vyčištěné plochy kolem smetali závěje hmyzích tělíček s opálenými křídly. Ty pak sušili a prodávali ptáčníkům do Prahy. Z konce dvacátých let minulého století je znám i ceník – sedmdesát haléřů za kilogram hmyzu, který se stal symbolem přechodnosti.

Jan Čáka ve své publikaci o Vltavě uvádí také, že si ve vsích mezi Štěchovicemi a Kamýkem přivydělávaly ženy šitím rukaviček pro dobrříšskou nebo kolínskou rukavičkárnu, ale práce bylo nejspíše málo a o výdělek se dělily s tvrdými faktory. O zdejších bídých poměrech se jednalo dokonce až ve Vídni a tak došlo po přelomu století k založení **Jednoty Povltavské**, která měla přispět k hospodářskému zvelebení kraje.

Sedláci, zvláště po zrušení roboty, se měli o něco lépe, ale jak uvedeno, původních láníků bylo v každé obci jen několik a na každém gruntu byli nejen dědicové, ale

Tomáš Garrigue Masaryk na cestě Povltavím, dostává malý dárek. Archiv ČTK.

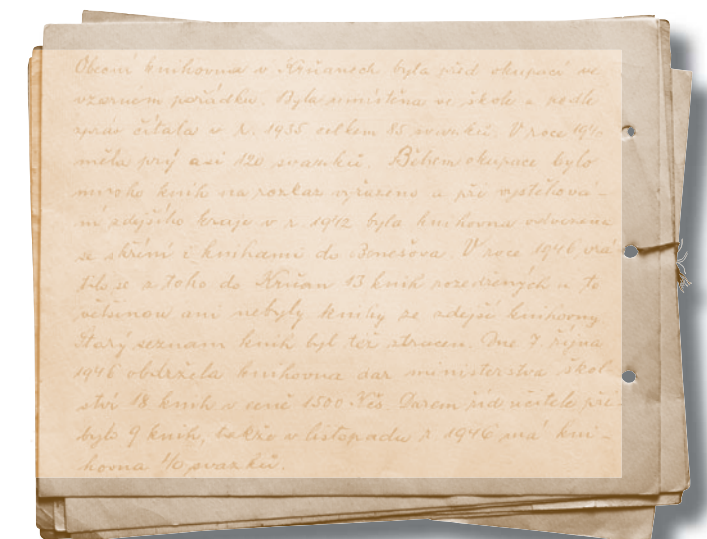

Vysoký Újezd, foto z roku 1941 dokumentují slova T. G. Masaryka o chudobě tohoto kraje. Muzeum Podblanicka.

i další děti, které bylo nutné nechat vyučit, vystudovat, dcery vybavit věnem, a tak lidé z celoživotní dřiny nevyšli. První světová válka, jak uvádějí kronikáři, všechny ochudila a připravila kraj o práci mužů v nejlepších letech, často se pak nevrátili, nebo s podlomeným zdravím. Když se pak po následné hospodářské krizi začaly poměry zlepšovat, přišla okupace a vysídlení kraje pro účely cvičiště SS. V roce 1945 museli ti, kdo se vrátili do prakticky mrtvé zóny, začínat znovu, domy byly zrušeny nebo jako cvičné cíle SS dělostřelců přímo zničeny, zmizely dokonce i ploty a zvířata z několika SS statků zkonsumovali vítězové.

To, jak bylo nutné začínat prakticky z ničeho, dokumentuje i smutný zápis z kroniky o stavu krňanské místní knihovny, kulturní instituce, jejíž význam si v předtelevizní a předinternetové době už dokáže málokdo představit: „Knihovna byla dříve vzorně vedena a ještě v roce 1940 obsahovala 140 svazků. ...Už během okupace byla řada knih na rozkaz vyřazena, a v roce 1942 knihovna odvezena do Benešova. Po válce se do Krňan vrátilo všeho všudy 13 knih, potrhanych a ještě ani ne těch, které zmizely.“

Kronikář pak s uspokojením zaznamenává, že díky různým darům měl v listopadu 1946 výpůjční seznam už na 40 položek.

Citace z původní kroniky Krňan.

ČESKÁ MEZOPOTÁMIE NEBOLI MEZIRÍČÍ

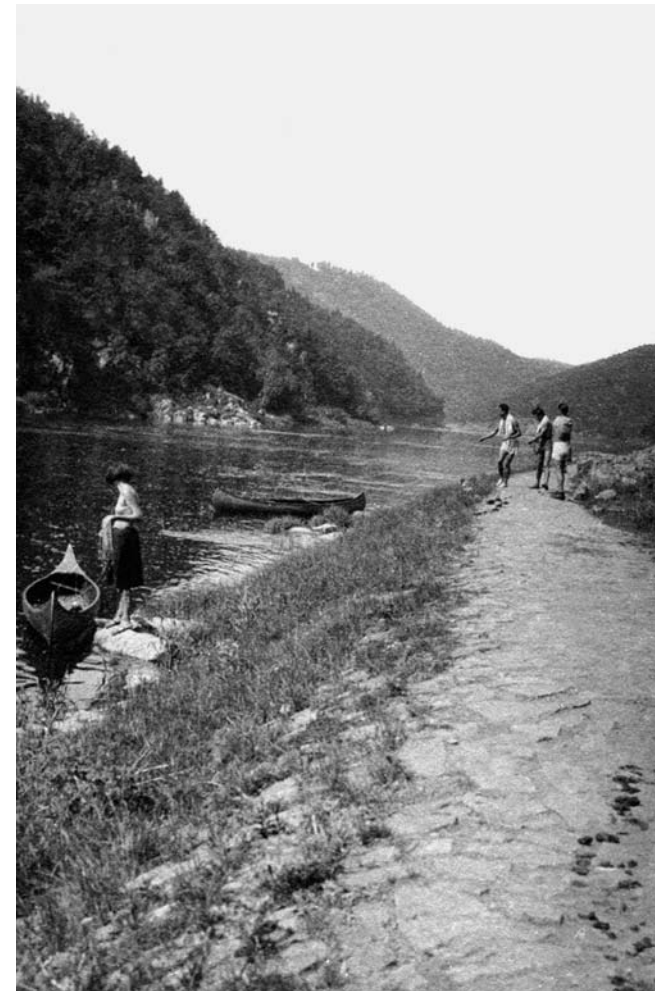
Tu starověkou Mezopotámií připomíná kraj mezi řekami jen tím, že je ještě pevněji sevřen vodou – už vůbec ne úrodnou půdou a honosnou architekturou či tím, že by měl být středem světa. Výjimečnou nedostupnost kraje nejlépe ilustruje krajové úsloví, že do Nového Knína je dále než do New Yorku. Na druhé straně s vodou žili všichni, i kdyby je nenutila chudoba kraje, který rodil většinou jen kamení, řeka přitahovala a konec konců vzdušnou čarou k ní nebylo často „shora“ dál než ze Staroměstského náměstí na „Václavák“.

KRAJ VLTAVSKÝCH I SÁZAVSKÝCH PLAVCŮ

Významným zdrojem výtěžků v kraji byly těžba a splavování dřeva a i když je těžké odhadnout, do jaké míry,

Třebeň, stavení známé hospody u Taterů názorně ukazuje chudobu zdejšího kraje. Období první republiky.

Potahová stezka pod Ztracenkou 1930

Cesta podél Vltavy sloužila k vytahování člunů proti proudu. Jednalo se o koňské potahy, které sem půjčovali sedláci z okolních vsí. Třeba i z Krňan nebo Teletína.

snažili se jistě lidé z planiny proniknout i do těchto činností, vyhrazených jinak příbřežním osídlením, tak je doloženo, že i vesnice na planině doplňovaly plavecké posádky z míst jako Kamenný Přívoz či Pikovice. Josef Hauser v publikaci K historii osady Loutí v obci Rabyně, uvádí podle dochovaných gruntovních knih: *V nedalekém Teletíně vznikla svobodnická ves. Teletínští svobodníci, jejichž popluží se rozkládala na stráních u vody, se živili i těžbou a plavením dřeva po řece Vltavě. Dříví se zde plavilo od nepaměti a jako plavec je jeden z teletínských svobodníků označován už v Berní rule, soupisu daňových poplatníků z roku 1654.*

Kraj byl navíc s plavci ve stálém kontaktu – od Prahy přes Vysoký Újezd, Blažence a dále na jih až do Pošumaví vedla takzvaná plavecká stezka, po níž se vracely osádky vorů po předání pramenů v Podskalském přístavu z Prahy. Přinášeli tak do hospod chudého kraje peníze a o tom, jak dokázali hodovat, vypráví Morávek:

Převážení tažného koně na další štaci, aby mohl vytáhnout lodici s nějakým nákladem nebo pomoci voru s dřívím.

Vltava, člun se „stěžněm“ na koničkování s potahem.

Už proto, že jedli a pili na „společný řád“, takže kdo by si odříkal, platil by na druhé.

Vory na řece navíc představovaly pro vesnice v dosahu řeky lidový dopravní prostředek, jakýsi jednosměrný autobus do Prahy. Na pramenech bylo místa dost a plavci, kteří měli sami zkušenost s tím, jak je těžké sehnat obživu, neměli nic proti nalodění trhovkyň, svázejících své zboží na pražské trhy (jistě z toho kápla i nějaká ta svačina nebo přípitek), děvčat, odjíždějících do města na službu, nebo studentů, vracejících se z prázdnin. Zřejmě tehdy více platilo, že každý odpovídá sám za sebe a případné škody či újmy nikoho ani nenapadlo na plavcích vymáhat.

Na vorech se až do Německa po Labi dopravovaly také ryby (cesta trvala tři, někdy i čtyři týdny) jako živý náklad ve velkých až čtrnáct metrů dlouhých „haltýřích“, nádržích z fošen. Mohlo být v nich až dvě stě metrických centů ryb na pramenu, který mívával tři vory, tedy šedesát

tun. Ryby se plavily vždy v září a jak uváděli pamětníci, někdy bylo vypraveno až dvanáct pramenů. (Jan Čáka, Zmizelá Vltava) Jak musela řeka tehdy hýřit životem, byla-li možná každoročně taková sklizeň.

Spisovatel Jan Morávek v Plavcích na Sázavě také popisuje, jak vypadala někdy na konci předminulého století krajina kolem řeky, a podobný popis, ne-li ještě drsnější, by mohl jistě charakterizovat i údolí Vltavy na jižní straně meziříčí: *...Ale od Žampachu do Pikovic byla divočina. Při velké vodě zde šlo o život a při malé o kůži... A nikde se člověk pomoci nedovolal...V roklinách při řece zůstávala jen lesní zvěř. Vesnice krčily se vysoko na planinách. Kromě hajného a pytláka sem nešla živá duše. Skalami podle řeky kroutily se jen kozí stezky.*

Sázava.

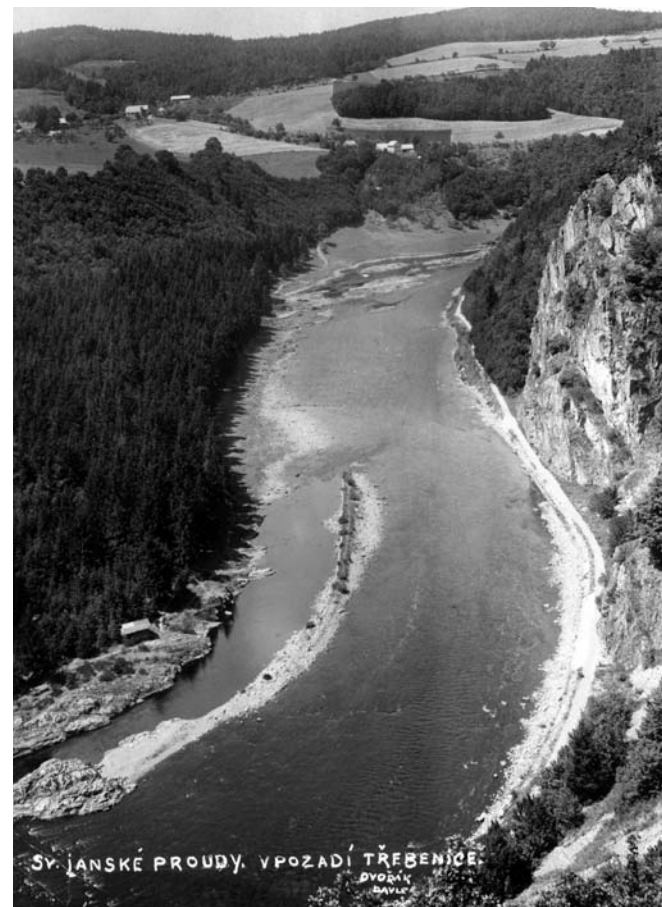
Sázava v Babách.

ŘEKY ŽIVOTA A ČASU

Magie řeky, kterou zná každý, kdo u ní vyrostl a třeba i ten, kdo o ní jen snil, určitě fungovala a navíc zde byly řeky dvě, každá jiná a s jiným kontextem a legendou. Za-

Sázava.

Vltava.

U Horního slapu, Vltava, rok 1939.

tímco **Sázava** byla spíše jednosměrná, mlynářská a vozařská a cestou na vrchovinu ztrácela na významu, **Vltava** byla už od pravěku dopravní tepnou, osou směřování podnikavých lidí, kupců i různých dobrodruhů a nejspíše i národů. V kraji, který nenabízela příliš mnoho obživy a kde každá píď úrodnější půdy už někomu patřila, dávala živě využívaná řeka přece jen jakous takous příležitost k něčemu přijít. Třeba i k malému výdělku při pomoci plavců, nebo i něčemu podstatnějším, co voda přinesla a ztroskotali plavci nestačili zachránit. (Např. podle záznamů se v roce 1876 pod Zbraslaví potopila přetížená loď s nákladem košťat pro Prahu, přičemž se pět lidí utopilo. Zde bylo asi daleko snazší cargo zachránit než v případě lodi dopravující žulové kostky, která ztroskotala v bučilských proudech půlstoletí později.) O všech lodích, které nedopluly a jejichž obsah se zachycoval v tišinách za slapy, sice záznamy asi nebudou, ale jistě jich, podle stavu vody, vždycky nějaké procento bylo.

Nehledě na to, že se při řece vždy něco dělo, byla živým tokem nejen vody, ale i zboží, různých lidí a také novinek. Plavba menších lodí po Vltavě přitom jistě fungovala už od historických dob. V roce 1552 pak měla vyplout první větší loď od Vyšebrodského kláštera s nákladem údajně 260 beček soli a v roce 1600 první prám s obilím. O padesát let později byly císařským příkazem odtěžením největších kamenů upraveny Svatojánské proudy.

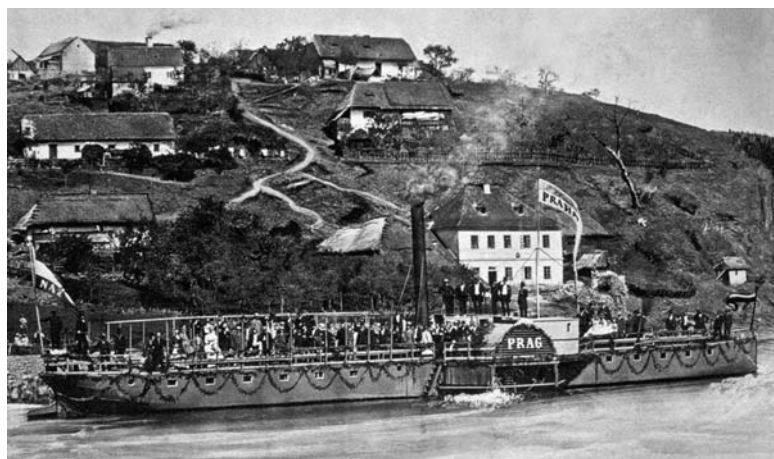
Význam řeky jako dopravní tepny rostl a tak v roce 1913, již přes značnou konkurenci železnice, proplulo Štěchovicemi 922 lodic s nákladem 44 tisíc tun materiálu, většinou sice dřeva, kamene a písku, ale třeba i obilí a sezonního zboží.

Scházelo možná jen trochu dobré vůle a peněz a vltavské údolí mohlo zůstat od Budějovic až do Štěchovic ve své původní, přírodní podobě, dokonce i bez plavebních úprav. Jak uvádí Jan Čáka v knize Zmizelá Vltava, v devadesátých letech osmnáctého století už byl předložen

říšské radě projekt laterárního kanálu, napájeného vltavskou vodou, který měl vést přes Protivín a Písek, akvaduktem překročit Otavu, pokračovat na Příbramsko a vyústit u Štěchovic. Umělá vodní tepna by jistě usnadnila a zlevnila lodní dopravu tak, že mohl vltavský kaňon zůstat ve své romantické kráse téměř nedotčený. Ale plán se neuskutečnil pro jeho přílišnou nákladnost. Druhá věc je, jak by se projevilo převedení ekonomických aktivit spojených s plavbou na levobřežní území na už i tak chudém pravobřežním osídlení.

SVĚTOVÁ KRÁSA VLTAVSKÉHO KAŇONU

Lodní plavba začala postupně sloužit i zábavě a bohatší turisté tak přinášeli další zdroj obživy. Kdo četl Tři muže ve člunu a na toulkách autora Jerome Klapky Jerome, asi nebude překvapen tím, že první spolehlivý údaj, jak uvádí Jan Čáka, je ze září 1881, kdy krásu Vltavy objevili čtyři angličtí „řekoplavci“, kteří v lečtém oblíbené Klapkovy hrdiny připomínají. Jeden z účastníků plavby, pan **W. A. Green**, otiskl ještě téhož roku v Richmond Times cestopis, ve kterém plavbu, vrcholící překonáním Svatojánských proudů, barvitě vylíčil. Pozornost si zaslouží zvláště poslední věty, tehdy často i naším tiskem citované: *„Konečně jsme dosáhli klidnější vody a tady nám bylo ocenit velkolepost krajiny. Skalnaté břehy dosahují v proudech výšky snad až 1.000 stop a les je zastíňuje všude, kde se jen stromy mohou svými kořeny zachytit. Ačkoliv jsme poznali v Evropě mnoho horských a údolních krajín, všichni jsme se shodli, že tato daleko předčí všechno, co jsme z tohoto druhu kdy viděli.*

Jeden z prvních parníků zajišťující od jara do podzimu pravidelnou dopravu z Prahy do Štěchovic a zpět, parník Praha, rok 1895.

ZAPOMENUTÁ SLÁVA VORAŘŮ

Když bylo dobré počasí a přiměřený stav vody, byli plavci páni. Projížděli vesnicemi při vodě a zvláště na Sázavě, kde se všichni dobře znali, vyvolávali obdiv a pýchu svých krajanů a zájem děvčat. Plavci ze předku mohli dokonce vyskočit u hospody, dát si kalíšek hořké se sousedy a ještě naskočit u konce pramenu. Jan Morávek však popisuje i drsný rub té romantiky: *„Celý měsíc se tahali s dřívím (mluví se zde o partě, která nestačila splavit v létě nasmlouvaný objem dřeva pro nízký stav vody, což nebyl řídký případ) jako soumaři. Voda nestoupala ani o coul, přestože plískanice neustávala. Zkoušeli nesnesitelně jako vojáci v poli, protože šat prosákl vlhkostí a zimou ztuhlý nehřál. Roztroušeni po řece od Čerčan až k Pikovicům hlídali vodu a vory. Nocovali tam, kam právě doplávali, mnohdy jako lišky a jezevci ve skalách, poněvadž nebylo v dohledu lidského obydlí ... V zákrutech číhala hlubina a zrádná zpáteční voda, v proudech podvodní skaliska, o něž se lehko ztroskotávalo...*

Plavba měla své zákony, které byly respektovány, předáci byli ze znalosti svého úseku úředně zkoušeni a kdo neuspěl, nedostal k plavbě licenci. Ostatně lidi v kraji nebylo nutné o tom, jak voda může být nebezpečná, přesvědčovat.

Každý musel znát řeku jako zápraží rodného domu a i nejmladší plavecký chasník, nežli vstoupil na pramen, musel odříkávat jak otčenáš: „Pod Žampachem je falešný vír Na tichém. Pod Terezíí v Pinvicích jsou přes řeku „prahy“. Za černou skálou číhá Kukle a Vlk. Nemáš-li povoleny stříhy (houžve), u Kukle rozbiješ. Dostaneš-li se za Černou na levou stranu – rozbiješ. Dostaneš-li se na pravou za Vlka, taky rozbiješ... U kříže Na babách nad Pikovicemi nesmíš předákem do mrtvé vody, jinak se potopí a zůstaneš tam...

Namáhavá práce vorařů byla mnohdy jedinou obživou celé rodiny. Vory u sv. Jána.

Svatojánské proudy u Slap, reportáž z míst, kde má být postavena nová přehrada. Podle plánů ministerstva techniky budou v příštím roce zahájeny přípravné práce pro stavbu vodní přehrady u Slap, která bude postavena v blízkosti známé sochy sv. Jana a bude provedena v první pětiletce. Nové jezero, které tím vznikne, zaplaví několik přilehlých osad. Přinášíme obrázek svatojánských proudů v místech kde má být přehrada postavena. Skalisko Sedlo s Ferdinandovým sloupem. Tolik dobová popiska. Foto František Drtíkol, ČTK.

Vysoký kříž, jen holé, hrubě otesané dřevo, stojící na skalnatém ostrohu **Na babách**, výstražně doplňuje tento plavecký řád. Utopilo se tu už několik plavců, přestože nebezpečné místo znali dokonale. (J. Morávek, Plavci na Sázavě.)

Vázání vory u Horního slapu.

A takových míst bývalo bylo na obou řekách určitě víc, ale upadla v zapomnění stejně jako muži, kteří tak tvrdě doslova bojovali o chleba pro své rodiny, a stejně jako sláva a romantika plavců, kteří bývali pýchou kraje. Naposled na obou řekách zaznělo plavecké Hahou, naposled se vory vynořily ze zákrut řeky a v dalších mizely jako připomínka šalebné volnosti a otevřených bran dalekého světa někdy na začátku padesátých let minulého století.

Skončila i sláva říční plavební cesty, která byla ve své celistvosti rozdělena na úseky nepřekročitelnými stupni přehrad. Podaří-li se turistovi, toužícímu po klidu, vybrat si správný den, může si opět na stezce kolem Štěchovického jezera za Ztracenou osadou připadat opuštěn a vzdálen lidem jako někde v kanadské divočině, zatímco možná jen nějaký kilometr vzdušnou čarou nad ním čeká na zastávce pražský městský autobus. Moderní život přeje skutečné romantice jen skoupě, ale má to i své výhody.

Sv. Jan v obležení výletníků.

Výletníci na pramicích ve Svatojánských proudech na přelomu 19. století.

Dřenice ve Štěchovicích 1940.

Práce na soše Jana Nepomuckého v roce 1908.

Svatojánské proudy, Fáberův přivoz.

Fota na obou stranách – fotoarchiv Blanka a Honza Reichardtovi.

Viadukt Žampach, Sázava.

Vyhlička K. V. Raise na Sázavě.

Posázavská stezka.

Posázavská stezka.

Posázavská stezka u Pikovic.

Sázava.